

कण्वो घौरः। ब्रह्मणस्पतिः। प्रगाथः - विषमा बृहत्यः, समाः सतोबृहत्यः।

प्र यदि॒त्था परा॒वतः॑ शो॒चिर्न॑ मा॒नम॒स्यथ॑।

कस्य॒ क्रत्वा॑ मरु॒तः कस्य॒ वर्ष॑सा॒ कं या॒थ कं ह॑ धू॒तयः॑ ॥ १ ॥०३९ ॥०१

धूतयः- कम्पनकारिणः। यत्- यदा। शोचिर्न- सूर्यरश्मिरिव। मानम्- मान्यं मननीयं वा प्रामाण्यं वा भवद्भावम्। परावतः- परात् स्थानात्। इत्था- इत्थम्। प्र- प्रकर्षेण। अस्यथ- प्रक्षिपथ। कस्य। क्रत्वा- सङ्कल्पेन। मरुतः- प्राणविशेषाः। कस्य। वर्षसा- मन्त्रेण। कं। याथ- गच्छथ। कम्। अनुग्रहभाजनं करिष्यथ ॥१॥

स्थि॒रा वः॑ स॒न्त्वायु॑धा परा॒णुदे॑ वी॒ळु उ॒त प्रति॑ष्कभे।

युष्माक॑मस्तु॒ तवि॑षी॒ पनी॑यसी॒ मा मर्त्य॑स्य मा॒यिनः॑ ॥ १ ॥०३९ ॥०२

पराणुदे- शत्रुनाशाय। प्रतिष्कभे- शत्रुप्रतिबन्धाय। वः- युष्माकम्। वीळु- दृढानि। आयुधा- आयुधानि। स्थिरा- स्थिराणि। सन्तु- भवन्तु। पनीयसी- स्तुत्या। मन्त्रात्मिका। तविषी- शक्तिः। युष्माकम्- वः। अस्तु- भवतु। मायिनः- मिथ्याज्ञानिनः। मर्त्यस्य- मनुष्यस्य। मा- मा भवतु ॥२॥

परा॑ ह॒ यत्ति॒थरं॑ ह॒थ नरो॑ व॒र्तय॑था गुरु।

वि या॑थन॒ वनि॑नः॒ पृथि॒व्या व्या॒शा पर्व॑तानाम् ॥ १ ॥०३९ ॥०३

नरः- हे नेतारः । यत्- यदा । गुरु- महतीं शक्तिम् । वर्तयथ- प्रेरयथ । स्थिरम्- तदा दृढं वस्तु ।
परा हथ- पराहतं कुरुथ । पृथिव्याः वनिनः- भौमानि सुखानि । केवलशारीरकसुखानि । भूमिः
शरीरप्रतीकभूता श्रुतौ । वि याथन- वियुज्य गच्छथ । आधिभौतिके तु भूम्याश्रितांस्तरून् कम्पयन्तो
गच्छन्ति वायवः । पर्वतानाम्- जडप्रतीकानाम् । आशाः- दिशः । वि याथन ॥३॥

नहि व शत्रुर्विविदे अधि द्यवि न भूम्यां रिशादसः ।

युष्माकमस्तु तविषी तना युजा रुद्रासो नू चिदाधृषे ॥ १ ॥०३९ ॥०४

रिशादसः- हिंसानामुपक्षपयितारः । रिश हिंसायाम् । वः- युष्माकम् । शत्रुः- बाधकः । नहि द्यवि
अधि- नाकाशे । न भूम्याम्- न पृथिव्याम् । विविदे- अभवत् । विद सत्तायाम् । रुद्रासः- रुद्रजाः ।
युष्माकम्- वः । तविषी- शक्तिः । आधृषे- आत्मावरणधर्षणाय । युजा- समाधिना । संयमेन वा ।
युज समाधौ । युज संयमने । तना- विस्तृता । अस्तु- भवतु ॥४॥

प्र वेपयन्ति पर्वतान्वि विञ्चन्ति वनस्पतीन् ।

प्रो आरत मरुतो दुर्मदा इव देवासः सर्वया विशा ॥ १ ॥०३९ ॥०५

पर्वतान्- गिरीन् । जडप्रतीकान् । प्र वेपयन्ति- प्रकम्पयन्ति । वनस्पतीन्- गिरिरुहान् वृक्षानपि ।
वि- जडसम्बन्धिसुखानीत्याध्यात्मिके । विशेषेण । विञ्चन्ति- वियुक्तान् कुर्वन्ति । विचिर् पृथग्भावे ।
मरुतः- वायव इत्याधिभौतिके । प्राणा इत्याध्यात्मिके । दुर्मदा इव- दृप्ता इव । इवशब्दो न स्वयं
यथार्थतो दृप्ता इति ख्यापयितुम् प्रयुक्तः । देवासः- द्योतनशक्तयः । सर्वया विशा- सर्वाभिः प्रजाभिः ।
प्रो- प्रकर्षेण । आरत- गच्छथ । ऋ गतौ ॥५॥

उपो रथेषु पृषतीरयुग्ध्वं प्रष्टिर्वहति रोहितः ।

आ वो यामाय पृथिवी चिदश्रोदबीभयन्त मानुषाः ॥ १ ॥०३९ ॥०६

रथेषु- वाहनेषु । पृषती:- हरिणीः । उपो- सामीप्येन । अयुग्ध्वम्- योजितवन्तः । रोहित:-
लोहितवर्णः । प्रष्टि:- गौरः । वहति- मरुतो धारयति । गौरः श्वा वा श्रुतौ आत्मतृष्णायाः प्रतीकः ।
पृथिवी- भूमिः । वः- युष्माकम् । यामाय- गमनाय । आ- आभिमुख्येन । अश्रोत्- अशृणोत् ।
मानुषाः- विघ्नकर्तारो मानवाः । अबीभयन्त- भीता अभवन् ॥६ ॥

आ वो मक्षू तनाय कं रुद्रा अवो वृणीमहे ।

गन्ता नूनं नोऽवसा यथा पुरेत्था कण्वाय बिभ्युषे ॥ १ ॥०३९ ॥०७

रुद्रा:- रुद्रीयाः । मक्षु- क्षिप्रम् । तनाय- विस्तारभावाय । वः- युष्माकम् । अवः- रक्षाम् । आ-
समन्तात् । वृणीमहे । कं पादपूरणायेति यास्कमतम् । यथा पुरा । नः- अस्मान् । तथा इदानीमपि ।
इत्था- इत्थम् । बिभ्युषे- वृत्रभीताय । कण्वाय- मेधाविने । अवसा- रक्षया । नूनम्- निश्चयेन ।
गन्ता- प्राप्तुम् ॥७ ॥

युष्मेषितो मरुतो मर्त्येषित आ यो नो अभ्व ईषते ।

वि तं युयोत् शवसा व्योजसा वि युष्माकाभिरूतिभिः ॥ १ ॥०३९ ॥०८

युष्मेषितः- युष्मदर्थं युष्मद्विंसायै प्रेषितः । मर्त्येषितः- मर्त्यैः प्रेषितः । यः । अभ्वः- महाशत्रुः ।
अभ्वशब्दो महन्नामसु पठितः । नः- अस्मान् । आ- आभिमुख्येन । ईषते- हत्ति । ईष-
गतिहिंसादशनेषु । तम् । शवसा- बलेन । ओजसा- तेजसा । युष्माकाभिः ऊतिभिः-
त्वदीयरक्षाभिः । वि युयोत्- वियुक्तं कुरुत ॥८ ॥

असामि हि प्रयज्यवः कण्वं दद प्रचेतसः ।

असामिभिर्मरुत आ न ऊतिभिर्गन्ता वृष्टिं न विद्युतः ॥ १ ॥०३९ ॥०९

प्रचेतसः- प्रकर्षचेतनवन्तः। प्रयज्यवः- प्रकर्षेण पूजकाः दातारः सङ्गतिकारकाः। असामि-
संपूर्णतया। सामि अर्धम्। न सामि असामि। कण्वम्- मन्त्रविदमुपासकम्। दद- धारयन्ति।
मरुतः। विद्युतः- तडितः। वृष्टिं न- वृष्टिमिव। नः- अस्मान् प्रति। असामिभिः- संपूर्णाभिः।
ऊतिभिः- रक्षाभिः। आ गन्त- आगच्छत ॥९॥

असाम्योजौ बिभृथा सुदानवोऽसामि धूतयः शवः।

ऋषिद्विषे मरुतः परिमन्यव इषुं न सृजत द्विषम् ॥ १ ॥०३९ ॥१०

सुदानवः- शोभनदायकाः। असामि- संपूर्णम्। ओजः- तेजः। बिभृथ- धारयथ। धूतयः-
कम्पनकारिणः। मरुतः। असामि- संपूर्णम्। शवः- बलयुक्तम्। द्विषम्- द्वेषम्। इषुं न- बाणमिव।
ऋषिद्विषे- ऋषिबाधकाय। परिमन्यवे- अत्यन्तकुद्वाय। सृजत- उत्सृजत ॥१०॥

Dr. Ratan Prasad